

„Jedná se o úděšnou osobu spíše omezené inteligence“

SS-Obersturmführer Karl Denk se ve Vídni a v Praze podílel na perzekuci Židů a kariéru ukončil v Norsku jako velitel koncentračního tábora

ANETTE HOMLONG STOREIDE

Na lavici opřené o zed' domu sedí na sluníčku dva muži, na židli vedle nich třetí. Před nimi je vlčák. Muži mžourají do oslepujícího světla, usmívají se a nálada je zjevně pohodová. Klidně by se mohlo jednat o fotografii tří přátel na velikonočním výletu – kdyby na sobě neměli uniformy. Podle nich lze poznat, že patří k německé Bezpečnostní službě (Sicherheitsdienst, SD). Zed' ozářená sluncem je stěnou strážnice trestního tábora SS Falstad u Trondheimu v okupovaném Norsku a snímek je z jara 1945. Muž vpravo je velitel lágru, šestatřicetiletý SS-Obersturmführer Karl Denk (1908–1991) původem z Vídně.

 Jen o několik měsíců později bude Denk předstírat sebevraždu, aby unikl pátrání Spojenců po válečných zločincích v osvobozeném Norsku. Po měsíci na útěku se znovu objeví a je zatčen. Z výslechů prováděných norskými a britskými vyšetřovateli vyplývá, že je zajímavý hlavně četné popravy prováděné v lese vedle tábora. Denk budil podezření, protože se na začátku května 1945 podílel na exhumaci hrobů, která měla zamést stopy po nacistických válečných zločinech. Jeho pokus o útěk podezření vyšetřovatelů jen posílil. Na druhou stranu

působil jako velitel lágru Falstad pouze šest měsíců. A k popravám docházelo ještě před jeho nástupem. Vyšetřování Denka kvůli zločinům spáchaným v Norsku bylo nakonec zastaveno. V dějinách trestného tábora SS Falstad tak zůstal jen jako jeho poslední velitel a člověk, který prováděl v květnu 1945 v lese exhumace, ale nepodílel se na žádných popravách. „Nejtvrďší podmínky“ vládly v lágru údajně v letech 1942–1943.

Kdo byl ale Karl Denk ve skutečnosti? Při výsleších během podzimu 1945 se norští a britští vyšetřovatelé zaměřili výlučně na případné válečné

zločiny spáchané v Norsku. Z Denkových výpovědí přitom vyplývá, že nebyl pouze posledním velitelem lágru Falstad. Obsahují jasné informace, které ukazují, že vyšetřovatelé buď vůbec nechápali, kdo proti nim ve vyšetřovací místnosti sedí, nebo neměli zájem, aby to zjistili. Je v nich také možné vysvětlení, proč Denk před Spojenci utekl a pokusil se zmizet. Kusé informace z jeho životopisu a pracovní činnosti prozrazují, že měl za sebou dlouholetou kariéru u SS a že od podzimu 1940 do léta 1944 zastával různé funkce v Ústředně pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische Auswanderung) v Praze, a tak se podílel na holocaustu v nacisty zřízeném Protektorátu Čechy a Morava.

**SOCIÁLNĚDEMOKRATICKÝ
TRUHLÁŘSKÝ POMOCNÍK**

Karl Denk se narodil 9. září 1908 ve Vídni jako syn pekařského pomocníka Franze Denka a Marie, rozené Grabnerové, která byla v domácnosti.¹ Vyrůstal ve vídeňském 18. okrese Währing, který byl známý noblesními vilami, a přitom si zachovával venkovský ráz. Od roku 1914 do roku 1919, tedy v době první světové války, rozpadu rakousko-uherské monarchie a pádu habsburského

1 Denkův životopis v této části článku je založen na následujících zdrojích: Riksarkivet (RA), RAFA 3915, Forsvaret, Forsvarets Overkommando, D/Db/L0038/0018, CI Questionnaire Karl Denk (složka obsahuje jak vyplněný dotazník a hodnocení vyšetřovatelů, tak zprávu vypracovanou Karlem Denkem 15. ledna 1946, která se týká jeho policejní činnosti); tamtéž, Landssvikarkivet (LA), S-3138/0039/D/

foto: Arkivverket

rodu, navštěvoval Denk základní školu, v letech 1919–1922 měšťanku. Ta poskytovala žákům praktické vzdělání v oblasti obchodu nebo řemesla. O vysokoškolském studiu Denk evidentně neuvažoval. V letech 1922–1925 chodil na vyšší odbornou školu pro truhláře, kde se vyučil nábytkářem. Továřskou zkoušku složil v listopadu 1925. Do února 1926 pracoval u svého bývalého mistra jako truhlářský pomocník. Poté střídal různé příležitostné práce, ale až do července 1938 byl podle vlastní výpovědi většinou nezaměstnaný. V roce 1930 se stal otcem nemanželské dcery Hedwigy.

Ve zprávě, kterou Denk vypracoval během věznění v lednu 1946 o své politické a pracovní činnosti, udává, že až do 24 let byl v okrese Vídeň-Währing různým způsobem činný v sociálnědemokratickém prostředí. Od svých 11 do 14 let byl údajně členem sociálnědemokratického školního a výchovného sdružení Kinderfreunde

a od 14 do 16 let členem Socialistické dělnické mládeže Rakouska (Sozialistische Arbeiterjugend in Österreich), kde nakonec zastával funkci druhého předsedy. Od 16 do 24 let byl pak členem místní skupiny Sociálnědemokratické strany Rakouska (Sozialdemokratische Partei Österreichs, SPÖ) a polovojenské organizace Republikanischer Schutzbund (úzce spojené s SPÖ), kde se posléze stal velitelem štábní roty. V té době měl být také členem místní skupiny Spolku dřevařských dělníků (Holzarbeiterverband), což byl podle jeho výpovědi sociálnědemokraticky orientovaný odborový svaz.

Pak se muselo stát něco, s čím nebyl spokojený a co neodpovídalo jeho přesvědčení, protože na své 24. narozeniny 9. září 1932 ze všech těchto organizací údajně vystoupil. Rozčarovala ho jako nezaměstnaného řemeslníka neschopnost sociálnědemokratického hnutí něčeho dosáhnout? Nevíme. Politicky nečinný ale

dlouho nezůstal. Jen o deset týdnů později, 22. listopadu 1932, vstoupil do NSDAP v místní skupině okresu Vídeň-Währing a zároveň se stal členem Lehrsturmu 11. standarty SS ve Vídni a podílel se tak na šíření nacionálního socialismu v Rakousku.

PŘÍSLUŠNÍK SS VE VÍDNI-DÖBLINGU

Ve zprávě z ledna 1946 Denk zdůrazňuje, že „počátkem roku 1933“ z SS opět vystoupil „kvůli nezpůsobilosti a faktu, že jsem převzal místo župního kolportéra“. Pokud jde o šíření nacistického tisku, může překvapit, že by to měla být činnost neslučitelná s příslušností k SS. Pravděpodobnější je, že jeho dočasné vystoupení z SS bylo spojeno se skandálem špehování v její vídeňské organizaci. Během roku 1932 výrazně vzrostl počet členů vídeňské NSDAP a vídeňských oddílů SS.² Těmi však na podzim a v zimě 1932/1933 otráslo zjištění, že se sociálnědemokratickým novinám

Dc/L 0116-0019, Policejní komisařství Trondheim a Strinda o Karlu Denkovi; *National Archives London*, WO331/21, Výslech provedený kapitány Jacobsem a Chamberlainem s Obersturmführerem Denkem dne 6. listopadu 1945 v rámci společné věci Case 880; GRONG, Ivar: *De forskjellige organer av tysk politi. Sammensetning, virkemåte og arbeidsområde i Midt-Norge under okkupasjonstiden*. Trondheim 1953.

2 K SS ve Vídni viz ROTHLÄNDER, Christiane: *Die Anfäng der Wiener SS*. Böhlau Verlag, Wien 2012.

Rakouský kancléř Engelbert Dollfuß (vlevo) byl v červenci 1934 zastřelen při neúspěšném pokusu nacionálních socialistů o převrat (foto: Profimedia)

Arbeiterzeitung podařilo nasadit do organizace několik špiclů, kteří vynášeli interní informace. Po několika měsících tak uvedený deník zveřejňoval investigativní články o dění ve vídeňských SS. Až v lednu 1933 se podařilo několik špiclů odhalit a vyhodit. Byl Denk podezírán, že je jedním z nich? Nebo dokonce byl?

Dne 5. března 1933 využil rakouský kancléř Engelbert Dollfuß nesrovnalosti v jednacím řádu parlamentu a odstavil ho. Od tohoto okamžiku vládl pomocí zmocňovacího zákona o válečném hospodářství z roku 1917. Ústavně zaručená práva jako svoboda tisku, shromažďovací právo, porotní soudy a právo na stávkou byla zrušena a na policii byly přeneseny soudní pravomoci u domnělých politických trestných činů. Začal vznikat austrofašistický stavovský stát.

Rakouští nacionální socialisté se inspirovali úspěchem nacistů v Německu a na jaře 1933 spáchali řadu atentátů. Jejich teroristická kampaň přiměla 19. června 1933 vládu kancléře Dollfuše k zákazu NSDAP na území Rakouska. Ve stejném měsíci došlo k dočasnému zatčení řady vedoucích vídeňských SS. Také Denk na sebe tehdy několikrát upoutal pozornost ilegální nacistickou činností. Dne 20. června 1933 byl údajně zatčen a odsouzen do vězení a k peněžitě pokutě za šíření ilegálních novin. Celkem měl v onom roce strávit dalších devět týdnů ve vazbě „za údajnou příslušnost k NSDAP“. V prosinci 1933 byl odsouzen k sedmi dnům samovazby, protože odmítl účast v tzv. Putzschar, úklidové četě. Šlo o opatření, které zavedla autoritativní vláda kancléře Dollfuše v létě téhož roku. To mělo přinutit místní nacisty k veřejnému odstraňování nacistických propagandistických hesel a nápisů. Denk k tomu tedy musel být vyzván, ale

odmítl, a proto byl potrestán. To znamená, že se angažoval v šíření nacionálního socialismu a byl tím známý. Pátrání po něm bylo vyhlášeno také během generální stávky, která vedla v únoru 1934 k bojům, jež neměly daleko k občanské válce, a na níž se ve velké míře podílel právě Republikanischer Schutzbund, ke kterému měl Denk jen několik let předtím velmi blízko. O pátrání byl ale informován a dokázal se zatčení včas vyhnout.

Tři týdny po tzv. Röhmově puči v Německu, během něhož se SS prosadily na úkor SA a Hitler nechal vyvraždit své potenciální konkurenty, se rakouští nacionální socialisté pokusili 25. července 1934 svrhnout vládu kancléře Dollfuše a získat moc. Podle plánu pučistů měla 8g. standarta SS obsadit spolkové kancléřství a vyřadit Dollfuše ze hry. Pokus o puč sice nevyšel, ale Otto Planetta z 8g. standarty SS měl čas kancléře zastřelit. Byl za to odsouzen k trestu smrti a popraven, jenže se tím stal mučedníkem nacistů a 8g. standarta SS později nesla jeho jméno. Ve své zprávě z ledna 1946 Denk jakoukoliv účast na nacistickém pokusu o převrat odmítl. Zároveň však připustil, že se v té době opět silně zapojil do

činnosti SS ve Vídni. Kvůli častým zatčením za ilegální nacistickou činnost se údajně znovu dostal do spojení „s ostatními příslušníky 11. standarty SS“ a měl prohlásit, že je připraven opět pracovat v organizaci. V létě 1935 měl být podle vlastního vyjádření „pověřen“ převzetím oddílu SS v 19. vídeňském okrese Döbling, kde teď bydlel v ulici Wallmodengasse č. 11. Stejně jako 18. okres Währing se Döbling vyznačoval venkovským charakterem s vinohrady a zároveň noblesními vilami, a právě o něj se kvůli mnoha komunálním bytům postaveným mezi válkami bojovalo během střetů v únoru 1934 zvláště urputně. Denkovi nebylo na překážku, že v té době byly SS zakázány. Ve své zprávě uvádí, že oddíl SS legalizoval tím, že „založil úředně povolenou místní skupinu vzdělávacího spolku“. Projevil tak vlastní iniciativu a značnou vynalézavost v tom, jak obejít státní zákaz a podporovat růst tehdy ilegálních vídeňských SS. Skutečnost, že to otevřeně přiznal během vyšetřování, mu zřejmě nevadilo.

Dne 13. března 1938 vydal Adolf Hitler tzv. zákon o opětovném sjednocení, který vstoupil okamžitě v platnost a kterým se Rakousko včlenilo do Německé říše. Hitler dorazil do

Vídňě 14. března a následující den vyhlásil na náměstí Heldenplatz za jáso tu přibližně 250 tisíc lidí „vstup své vlasti do Německé říše“. S tzv. anšluse m měl Denk údajně nic společného. Tehdy prý „s několika kamarády“ lyžoval v pohorí Radstädter-Tauern a do Vídně se vrátil až 14. března 1938, tedy ve stejný den jako Hitler. Více se k tomu nevyjádřil, takže nevíme, zda se nacházel mezi početným publikem na Heldenplatzu. Na základě několika kusých vyjádření, která k roku 1938 učinil, lze konstatovat, že další vývoj pro něj znamenal obrat k lepšímu a že přestal být nezaměstnaný. Po návratu do Vídně byl podle vlastní výpovědi jmenován SS-Untersturmführerem a 8. května 1938 potvrzen jako vedoucí SS roty 7/11 v Döblingu.

LISTOPADOVÝ POGROM V ROCE 1938

Během listopadového protizidovského pogromu ve dnech 9.–10. listopadu 1938 vystupoval Denk v aktivní roli jako vedoucí oddílu SS-Sturm 7/11. Na podzim 1945 spojeneckým vyšetřovatelům upřesnil, že nejenže se na pogromu podílel, ale také velel protizidovským akcím v Döblingu. Příklad se tak o zatčení velkého počtu Židů a o jejich deportaci do koncentračního tábora. Po válce se jich vrátilo jen nemnoho.

Dne 10. listopadu 1938 ve čtyři hodiny ráno dostala policejní úřadovna v Döblingu, stejně jako další úřadovny ve Vídni, příkaz, aby začaly se zatýkáním Židů a zabavováním jejich bytů a obchodů. Zároveň obdržely všeobecné oddíly SS a pohotovostní

oddíly SS rozkaz, aby vyrazily k synagogám a zdemolovaly je. Pogrom proti židovskému obyvatelstvu a jeho majetku byl pečlivě naplánován a značná část populace ho přijímal a dokonce se stala jeho hnací silou. Štvánice, násilnosti a „arizace“ se navíc neomezily pouze na tyto dva dny. Během listopadového pogromu bylo jen ve Vídni zabito nejméně 27 Židů, 88 osob bylo těžce zraněno, desítky dalších spáchaly sebevraždu a došlo k 6 500 zatčením. Celkem 3 700 zatčených Židů bylo deportováno do koncentračního tábora Dachau. Bylo vypleněno na 4 000 obchodů, vyrabováno 2 000 bytů a 42 synagog a modliteben lehlo popelem. Rovněž v okrese Döbling došlo k vymáčení výkladních skříní židovských obchodů a vyplenění jejich prostor,

Hitler dorazil do Vídně 14. března 1938 a následující den vyhlásil na náměstí Heldenplatz za jáso tu přibližně 250 tisíc lidí „vstup své vlasti do Německé říše“. Na snímku zdraví Hitlera a rakouského nacistu Arthura Seyß-Inquarta skupina českých Němců. (foto: Profimedia)

židovští obyvatelé byli vyvlečeni ze svých bytů a domů a řada z nich odvezena do koncentračního tábora Dachau. Synagoga v Dollinergasse byla zcela zničena.³ Karl Denk zažil na přelomu let 1938/1939 další profesní vzestup: dne 1. ledna 1939 byl ustaven do funkce placeného pobočníka a kádového referenta I. praporu 89. SS-Standarty s čestným názvem „Planetta“. Byla to odměna za jeho aktivitu při pogromu?

Kvůli listopadovému pogromu je rok 1938 považován v dějinách holokaustu za důležitý. Tehdy také vznikla instituce, která hrála rozhodující roli ve vyhlazení evropských Židů: v srpnu 1938 zřídil Adolf Eichmann ve Vídni Ústřednu pro židovské vystěhovalectví. Ta plnila úkoly při vyhánění a drancování tak efektivně, že se během několika měsíců stala institucionálním vzorem pro podobná zařízení jak v Praze a Berlíně, tak v ostatních státech okupované Evropy.⁴

Hlavní stan měla v bývalém Rothschildově paláci na Prinz-Eugen-Straße č. 20–22 ve čtvrtém vídeňském okrese. Tato nádherná budova patřila vídeňskému židovskému bankéři Louisi Nathanielovi (von) Rothschildovi, ale hned v prvních dnech po nacionálněsocialistickém převzetí moci v Rakousku byla zkonfiskována a převzata Bezpečnostní policií (Sicherheitspolizei) a Bezpečnostní službou. Skutečnost, že ústředna vůbec mohla zabrat takové sídlo, ukazuje nejen na její význam, ale také na čelní pozici, ke které se Eichmann vypracoval. Ústředna plnila dvojitý cíl: posílit vystěhovalectví židovského obyvatelstva a zároveň vyvlastnit – oloupit – osoby donucené k vystěhování. Část takto získaného

majetku se shromažďovala ve vystěhovaleckém fondu, jenž měl za úkol financovat vystěhovalectví Židů, kteří na to neměli prostředky.

Po 31. červenci 1941, kdy byl vyhlášen zákaz vystěhovalectví, byla ústředna ve Vídni odpovědná za deportaci do vyhlazovacích táborů. Od tohoto okamžiku byly z fondu hrazeny náklady na deportaci židovského obyvatelstva.

Dne 15. srpna 1939 byl Denk převeden do Ústředny pro židovské vystěhovalectví ve Vídni. Působil tu ale jen několik týdnů a o jeho práci se dosud neví nic bližšího.

VE VÁLCE SE 4. PLUKEM SS-TOTENKOPF „OSTMARK“

Jak známo, nacistický režim zahájil 1. září 1939 válku proti Polsku a spustil tím druhou světovou válku. Podle vlastní výpovědi byl Karl Denk o několik dní později, 11. září 1939, povolán jako střelec ke 4. pluku SS-Totenkopf „Ostmark“ u Lince. Z dostupných pramenů nelze zjistit, co na této pozici přesně dělal. SS-Totenkopf-Standarte 4 „Ostmark“ byla zformována v září 1938 v koncentračním táboře Mauthausen poblíž Lince a v říjnu 1939 přemístěna do Prahy. Po začátku války byla řada příslušníků všeobecných oddílů SS povolána do standarty SS-Totenkopf, aby ji posílila. Denk měl působit až do 12. listopadu jako střelec a k tomuto dni být spolu se 4. pěchotním plukem SS „Ostmark“ převelen jako SS-Sturmmann do Prahy. V této pozici zůstal až do 1. června 1940. Podle vlastních slov byl pak poslán do lazaretu SS v Praze na operaci křečových žil, kde zůstal až do 1. srpna téhož roku.

Dne 19. září 1940 byl Denk suspendován a propuštěn, takže vojenská kariéra pro něj ve 32 letech skončila. Jak sám uvedl, po propuštění z nemocnice a ukončení vojenské služby se vrátil zpět do Vídně, kde se hlásil na svém bývalém pracovišti v Ústředně pro židovské vystěhovalectví. Tam mu bylo sděleno, že je přidělen do příslušné ústředny v Praze. V říjnu 1940 tedy začal pracovat v pražské pobočce ústředny.

Počínaje červnem 1939 byla Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze po vzoru té vídeňské v plné činnosti.⁵ Zpočátku měla také ona za úkol zintenzivnit nucenou emigraci Židů na území své působnosti a obrátit je o veškeré finance, následně rovněž organizovat jejich fyzickou likvidaci na tomto území. V srpnu 1942 byla přejmenována na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě (Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren).

Pražskou ústřednu zpočátku řídil Adolf Eichmann, který ale na přelomu let 1939/1940 přešel na místo vedoucího Říšské ústředny pro židovské vystěhovalectví v Berlíně a stal se vedoucím referátu IV D 4 (Záležitosti vyklizení a Říšská ústředna pro židovské vystěhovalectví – Räumungsangelegenheiten und Reichszentrale für jüdische Auswanderung) Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt, RSHA). Na jeho místo nastoupil Hans Günther, který pražskou ústřednu řídil do konce války. Mnozí její pracovníci patřili ke „starým bojovníkům“ nacionálněsocialistického hnutí v Rakousku, jako například Karl Denk.⁶ Ten ale těžko mohl spolupracovat

3 *Niemals vergessen! Novemberpogrom 1938 in Wien. Broschüre zum antifaschistischen Gedenkrundgang am 12. 11. 2017, Wien, 19. Bezirk, Döbling* – viz <http://rundgang.blogspot.de/images/BroschuereNP2017kleinNEU.pdf> (citováno k 28. 2. 2023).

4 K dějinám Ústředny pro židovské vystěhovalectví ve Vídni a Praze viz ANDERL, Gabriele – RUPNOW, Dirk – WENK, Alexandra-Eileen: *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*. Oldenbourg Verlag, Wien – München 2004; MILOTOVÁ, Jaroslava: „Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung“ in Prag. Genesis und Tätigkeit bis zum Anfang des Jahres 1940. In: *Theresienstädter Studien und Dokumente*, č. 4. Nadace Tereziánská iniciativa – Academia, Praha 1997; POTTHAST, Jan Björn: *Das Jüdische Zentralmuseum der SS in Prag. Gegnerforschung und Völkermord im Nationalsozialismus*. Campus Verlag, Frankfurt am Main – New York 2002.

5 K přesnému průběhu viz MILOTOVÁ, Jaroslava: „Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung“ in Prag. Genesis und Tätigkeit bis zum Anfang des Jahres 1940.

Opatření přijatá na podzim 1940 prakticky vytlačovala české Židy do „ghetta beze zdí“ (foto: Profimedia)

přímo s Eichmannem ať už ve vídeňské, nebo v pražské ústředně. Když nastoupil do Prahy, úřad fungoval již více než rok. Tehdy se situace pro židovské obyvatelstvo v Protektorátu Čechy a Morava výrazně zhoršila.

Ústředna vydala 13. září 1940 nařízení o *Nové úpravě najímání bytů pro Židy v Praze (Neuregelung jüdischer Wohnungsmietung in Prag)*, kterým zakázala židovským obyvatelům pronajímat si v Praze prázdné byty. Od tohoto okamžiku se směli stěhovat pouze do budov, které již teď nebo krátce předtím obývali židovští nájemníci. Měl se tím kromě jiného získat bytový fond pro vojenské, policejní a civilní složky okupační moci. Nařízení znamenalo radikální krok k likvidaci židovského obyvatelstva v protektorátu, protože bylo jedním z celé řady opatření přijatých na podzim roku 1940, která nově vymezovala možnosti bydlení pro

židovské obyvatelstvo a prakticky ho vytlačovala do „ghetta beze zdí“, jak to označuje český přeživší holokaustu a historik Miroslav Kárný. Od nacistického převzetí moci v Německu se do Prahy stěhovalo stále více Židů, aby unikli rostoucímu antisemitismu a pokusili se odjet dál. Snahy o emigraci zesílily po tzv. sudetské krizi vyprovokované Německem, a hlavně po německé invazi a okupaci zbytku Česko-Slovenska v březnu 1939.⁷ Několik dní před nařízením o nové regulaci pověřily SS pražskou Židovskou obec vypracováním seznamu nemovitostí obývaných Židy, tedy i těch, které mělo židovské obyvatelstvo pronajaté. SS tím chtěly získat kompletní přehled o židovském obyvatelstvu v Praze. Dne 7. října 1940 následoval příkaz, podle něhož podléhalo schválení ústředny každé nové pronajmutí nemovitosti, již dosud obývali Židé.

Tři dny poté bylo židovskému obyvatelstvu zakázáno měnit bydliště bez úředního povolení.

Denk se nejprve zabýval vyhledáváním nových nájemníků pro byty, které si dříve pronajímali Židé. Ve své funkci přispíval k vytlačení židovských obyvatel Prahy „do ghetta beze zdí“, protože jejich životní prostor byl den ode dne těsnější a nesvobodnější a pro jejich pronásledovatele přehlednější. V dubnu 1941 byl Denk povýšen na SS-Obersturmführera a přiřazen k Bezpečnostní službě.

V době narůstajícího omezování možnosti bydlení protektorátních Židů nacistickou okupační mocí se čerstvě ženatý Denk usadil s manželkou Annemarie, rozenou Wanklovou, ve stejné pražské čtvrti, v jaké měl pracoviště. Vila, v níž byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze, byla původně rezidencí nizozemského vyslanectví a nacházela se v tehdejší Schillstrasse 11, dnes Dělostřelecké 11, v pražských Střešovicích. Během pražského pobytu se jim narodili dva synové: 15. září 1941 Dietrich a 27. května 1943 Gerhard.

V červnu 1943 převzal Denk funkci správního úředníka ve Vystěhovaleckém fondu (Auswanderungsfond), který byl úzce propojen s ústřednou. Tehdy již nešlo o přerozdělování nemovitostí židovského obyvatelstva, to už ve velké míře proběhlo a většina Židů zatím emigrovala, utekla nebo byla zabita. Nyní se jednalo o správu majetku, o který bylo židovské obyvatelstvo oloupeno. Při této práci se Karl Denk vypracoval na zástupce vedoucího Oddělení správy a zhodnocení, které spadalo pod fond.⁸

6 POTTHAST, Jan Björn: *Das Jüdische Zentralmuseum der SS in Prag. Gegnerforschung und Völkermord im Nationalsozialismus*, s. 85.

7 GRUNER, Wolf: *Die Judenverfolgung im Protektorat Böhmen und Mähren. Lokale Initiativen, zentrale Entscheidungen, jüdische Antworten 1939–1945*. Wallstein Verlag, Göttingen 2016.

8 POTTHAST, Jan Björn: *Das Jüdische Zentralmuseum der SS in Prag. Gegnerforschung und Völkermord im Nationalsozialismus*, s. 86.

Koncem července 1944 měl být podle svých slov uvolněn z pozice kvůli neshodám s nadřízeným. Ve skutečnosti nezbývalo v Praze mnoho úkolů, kterými by mohl být ještě pověřen, protože židovské obyvatelstvo bylo ekonomicky a fyzicky zdecimováno a vyvražděno. Také jeho kolegové přecházeli tehdy na nové pozice: v ghettu Terezín, v koncentračním táboře Dachau nebo, jako on, v trestném táboře SS Falstad.

Začátkem října 1944 obdržel Denk od velitele německé Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby v Praze příkaz, jímž byl k 15. říjnu 1944 převelen k úřadu velitele Bezpečnostní policie v Oslu. Tam dorazil 20. října 1944 a až na místě se prý dozvěděl, že má být nasazen jako velitel trestného tábora SS Falstad u Trondheimu. Protože neměl sebemenší představu o vedení vězeňského tábora, byl na

dobu od 26. do 28. října poslán do tábora policejně zadržených osob Grini u Osla. K tomuto „školení“ se blíže nevyjadřuje. Říká, že do Trondheimu dorazil 29. října 1944. Zde se přihlásil u komandéra německé Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby Gerharda Flesche.

VELITELM TRESTNÉHO TÁBORA SS FALSTAD V NORSKU

Nacistické Německo napadlo Norsko 9. dubna 1940 a po dvouměsíčních bojích složily norské ozbrojené síly dne 10. června zbraně. Již krátce po invazi zřídila německá okupační moc v Oslu Říšský komisariát pro obsazená norská území a při jejich správě se opírala o výraznou vojenskou přítomnost v zemi. Ve větších městech včetně Trondheimu byla zřízena velitelství Bezpečnostní

policie a Bezpečnostní služby. Oblast okolo Trondheimu a Trondheimského fjordu měla pro okupační moc velký vojenský a strategický význam.

V létě 1941 si důstojníci SS přišli prohlédnout budovu v zemědělské vesnici Ekne přibližně sedmdesát kilometrů severovýchodně od Trondheimu. Údajně hledali místo pro zřízení domova spolku Lebensborn, tedy domova pro rasově cenné matky a děti. V Ekne fungovala již od roku 1895 polepšovna Falstad pro mladistvé kárance. Počátkem dvacátých let byla rozšířena o zděnou budovu o čtyřech křídlech obklopujících ústřední nádvoří.⁹ Budova byla původně určena pro plánované zvláštní oddělení. A právě tu si přišli prohlédnout důstojníci SS z Trondheimu. Od podzimu 1941 zpřísnila okupační moc opatření proti norskému obyvatelstvu, aby potlačila

Trestný tábor SS Falstad, ústřední zděná budova fungovala původně jako polepšovna (foto: Arkivverket)

9 K dějinám tábora Falstad viz NILSSEN, Trond Risto – REITAN, Jon: *Falstad. Fangeleirer i diktatur og demokrati 1941-1949*. Scandinavian Academic Press, Oslo 2021.

každou známku případného odporu. Již v červnu 1941 byl zřízen tábor pro policejně zadržené osoby Grini v ženské věznici Ila u Osla. Napjatá situace a odlehlá poloha vesnice Ekne zřejmě vedly k tomu, že u využití budovy polepšovny Falstad, jak bylo plánováno SS, došlo k přehodnocení. Každopádně byla 10. listopadu 1941 budova v plném provozu jako trestný tábor SS Falstad. První vězni museli sami obehnat areál plotem z ostnatého drátu a postavit strážní věže. Později, hlavně od roku 1943, byl tábor rozšiřován a vybaven mimo jiné strážnicí, vězeňskými baráky, sanitárním zařízením, keramickou dílnou a velitelstvím.

Tábor byl původně určen pro norské politické vězně, ale nakonec se v něm v letech 1941–1945 ocitlo přes 4 200 vězňů patnácti různých národností. Trestný tábor SS Falstad byl po táboře Grini druhou největší věznicí v okupovaném Norsku. Od počátku hrál ústřední roli při pronásledování židovského obyvatelstva v oblasti. K popravám prvních Židů v nedalekém lese došlo již v březnu 1942. Les byl jako popravčí místo pověstný a převážně od jara 1942 do podzimu 1943 zde bylo popraveno přes dvě stě osob.

Během tří a půl let existence měl trestný tábor SS Falstad šest různých velitelů. Posledním byl Karl Denk, který nastoupil do služby 1. listopadu 1944 při společné inspekci zařízení s Gerhardem Fleschem: „Nahlásil jsem se u Flesche a následně jsem odjel do Falstadu, abych nastoupil do funkce. Když jsem funkci 1. listopadu oficiálně přebíral, prohlédli jsme si s Fleschem společně tábor. Měl jsem příkaz vystupovat přísně, ale korektně. Velitelem Ochranné policie [Schutzpolizei] v táboře byl Haak.“

V době, kdy byl Denk velitelem tábora, se v lese zřejmě již nepopravovalo, kvůli chybějícím lodím

se zastavily deportace táborových vězňů do Německé říše nebo dále na východ a zásobovací situace byla do té míry uspokojivá, že kápo Arnold Mathisen jako zástupce vězňů odmítl dodatečné potravinové balíčky s odůvodněním, že je o vězně postaráno přinejmenším stejně dobře jako o civilní obyvatelstvo.¹⁰ Policista Ivar Grong po válce popsal tehdejší poměry v táboře slovy: „V době, kdy Denk zastával funkci velitele Falstadu, byly podmínky většinou uspokojivé. Stížnosti, které byly proti Denkovi vzneseny, nebyly závažnějšího rázu.“¹¹

K popravám prvních Židů v nedalekém lese došlo již v březnu 1942. Převážně od jara 1942 do podzimu 1943 zde bylo popraveno přes dvě stě osob.

Přesto si bývalí vězni stěžovali na jeho příkazy ke cvičením za trest, na držení v temnici a zákazy stravy až na sedm dní. Sám Grong připustil, že existovala stížnost na Denka kvůli špatnému zacházení. Podal ji rejdař Trygve Jørgensen z Trondheimu, který byl držen ve Falstadu jako politický vězeň od podzimu 1944 až do konce války. Bylo mu tehdy 66 let a měl chatrné zdraví. Denk mu přesto nařídil cvičení za trest, nechal ho zavřít na samotku a odmítl poskytnout mu nutnou, respektive nezbytnou lékařskou péči. Grong přesto trval na názoru, že na Denka nebyly podány žádné vážnější stížnosti. Z norské strany bylo jeho další vyšetřování zastaveno. Sám Denk všechna obvinění odmítal s tím, že neví o žádném úmrtí, ke kterému by mělo dojít během jeho působení v táboře, a že sám nikdy žádné cvičení za trest nepříkázal. „Pouze jednou jsem nařídil trest pobytu v temnici, a to jen na 24 hodin. Na jméno takto potrestaného Nora už si nevzpomínám. Žádný trest

v temnici na delší dobu jsem nenařídil, ani jsem netrestal vězně v temnici zákazem stravy.“

O svém působení ve Falstadu Denk po válce tvrdil, že musel kvůli „omezenému počtu personálu zřídit rozsáhlou samosprávu zajišťovanou norskými vězni“. Na podzim 1944 však chyběl personál všude, protože němečtí muži byli potřební ve válce. Částečná samospráva zajišťovaná vězni byla navíc součástí tzv. modelu z Dachau, tj. táborového řádu vypracovaného Theodorem Eickem, prvním velitelem tohoto koncentračního tábora, který se stal všeobecným a standardizovaným modelem řízení nacistických koncentráků. Tvrzení Denka o samosprávě slouží samozřejmě k tomu, aby zdůraznil svou pasivitu, zdrženlivost a odstup od dění a podmínek v táboře: „Vzhledem k tomu, že zabezpečení tábora a střežení vězňů byly výlučnou záležitostí tam nasazené jednotky pořádkové policie (poměr 1:33), omezovala se moje činnost na správní agendu a příjem, respektive propouštění (přemístění) vězňů. To jsem ale směl provádět pouze na příkaz velitelství v Drontheimu [Trondheimu].“

Tím se snažil distancovat od skutečného spravování tábora a vyvléci se z odpovědnosti. Když měl jako vězeň vypracovat v lednu 1946 zprávu o své činnosti v Norsku, nezmínil se v ní o exhumacích hrobů v lese ani o údajném špatném zacházení s vězni.

KONEC VÁLKY V TRESTNÉM TÁBOŘE SS FALSTAD

Velitel policejního pluku SS 7, SS-Hauptsturmführer Hermann Ahlborn, obdržel 4. května 1945 rozkaz od G. Flesche a velitele Ochranné policie G. Hoppeho, aby zahájil rozsáhlou akci exhumace hrobů v lese u Falstadu.¹² Okupační moc se tehdy snažila odstranit všechny stopy po svých zločinech a při té příležitosti

10 NILSSEN, Trond Risto – REITAN, Jon: *Falstad. Fangeleirer i diktatur og demokrati 1941–1949*, s. 62.

11 GRONG, Ivar: *De forskjellige organer av tysk politi. Sammensettning, virkemåte og arbeidsområde i Midt-Norge under okkupasjonstiden*.

12 NILSSEN, Trond Risto – REITAN, Jon: *Falstad. Fangeleirer i diktatur og demokrati 1941–1949*, s. 99 an.

Ze života dozorců SS v táboře Falstad

Od května 1944 do února 1945 byl členem správy a vedení tábora Falstad SS-Oberscharführer Erich Weber. Dělal si fotoalbum, ve kterém zvětšil vzpomínky na dobu strávenou v Norsku. Mezi fotografiemi najdeme několik snímků z adventu a Vánoc roku 1944, které byly pořízeny v krbové místnosti. Jsou na nich Karl Denk (vlevo) a Erich Weber při zřejmě příjemném rozhovoru, na dalším snímku je vidíme ve větší společnosti. Weberův bratr Rudolf (stojící vlevo) byl přiřazen k Luftwaffe v Trondheimu a bratra v táboře Falstad navštívil. Vzal s sebou svou ženu Paulinu (vpředu sedící vlevo). Další žena je neznámá. Erich Weber a Denk si spolu vyrazili také zalyžovat.

Když byly pořizovány tyto vánoční fotografie, byly už Čáchy jako první německé město dávno v rukou Spojenců (říjen 1944), na západní frontě probíhala (marná) německá ofenzíva v Ardenách a německý filmový týdeník ukazoval záběry ze sovětských masakrů civilistů ve východopruském Nemmersdorfu, které vedly k zoufalému masovému útěku z německých východních území.

Zdroj: Album fotografií je dnes součástí archivní sbírky památníku Falstad a je dostupné na <https://www.flickr.com/photos/falstadsenteret/albums/72157625610553986>

došlo také k rozsáhlému zničení archivů SS a Gestapa. Exhumované ostatky byly převezeny do přístavu, naloženy na člun zatížený kameny, který byl pak ve fjordu potopen. Při výslechu prováděném v listopadu 1945 britskými vyšetřovateli k tomu Denk uvedl: „4. května nařídili Flesch a Hopper (sic) vykopat mrtvolu v sousedním lese. Policejní šéf Haak, který byl v době poprav přítomen v táboře, mi sdělil, že bychom měli najít až 300 mrtvol. V zásuvce psacího stolu, který jsem převzal, ležel pláněk hrobů v lese. Druhý náčrtek mi poslal Flesch, když nařídil exhumaci. Nebyl označen žádným číslem a obsahoval jen odkazy na hroby. Ve skutečnosti bylo exhumováno jen 20 až 25 těl.“

Denk se podle svých slov se dozvěděl o kapitulaci německého Wehrmachtu 7. května 1945 z rozhlasu. Údajně začal propouštět vězně ve stejný den okolo 22. hodiny a propouštění skončilo 8. května kolem poledne. V táboře zůstalo jen přibližně 150 ruských válečných zajatců.

ÚTĚK A ZATČENÍ

Když v květnu 1945 prožívalo Norsko opojení z osvobození, objevil se v regionálních novinách *Adresseavisen* palcový titulek „Velitel Falstadu spáchal sebevraždu“ s textem: „Podle sdělení policie spáchal poslední německý velitel tábora Falstad Denk sebevraždu. Poté co nařídil propuštění vězňů a po bouřlivé telefonické hádce se šéfem Gestapa v Trondheimu Fleschem opustil Denk vězeňský tábor. Odjel na jedno místo poblíž Levangeru. Zde vešel do vody, a když mu sahala až po krk, zastřelil se.“¹³ Na břehu se údajně našlo jeho oblečení.

Ovšem o dva měsíce později stejné noviny původní líčení opravily a pod titulkem „Velitel Denk stále žije“

uvedly: „Zpráva o jeho sebevraždě se ukázala jako nepravdivá. Bezprostředně po kapitulaci se objevila informace, že poslední velitel tábora Falstad Denk spáchal poblíž Levangeru sebevraždu. Vzhledem k tomu, co jsme se nyní dozvěděli, se zakládala tato zpráva na nedorozumění. Denk stále žije a nachází se ve vazbě v táboře pro Němce.“ Denk byl dopaden poblíž obce Skien v jižním Norsku a zatčen. Není známo, co se dělo v době mezi jeho fingovanou sebevraždou, útekem a zatčením.

Při vyšetřování válečných zločinů Spojenci bylo ve věci „Case 880“ prověřeno 165 osob a 33 konkrétních případů mučení a poprav, které souvi-

„Navrhujeme, aby byl předán Rakušanům jako zrádce nebo aby strávil zbytek života pod dozorem v pracovním oddílu při stavebních pracích.“

sely s Bezpečnostní policií a Bezpečnostní službou v oblasti působnosti velitele Flesche, tedy i Karl Denk.¹⁴ Vyšetřování ohledně Falstadu jako místa činu se však soustředila hlavně na události, respektive válečné zločiny, ke kterým docházelo v lese, to znamená ještě před nástupem Denka do služby. Britští vyšetřovatelé načetli 18. ledna 1946 tento Denkův portrét: „Jedná se o úděsnou osobu spíše omezené inteligence. Během vazby předstíral šílenství a ztrátu paměti. Nyní je ale schopen vzpomenout si i na události, ke kterým došlo před 20 lety. Jako Rakušan rodem a státní příslušností prodal svou zemi bez sebemenšího zaváhání nepříteli, pronásledoval své spoluobčany a sloužil v řadách nepřítelů [...]. Vzhledem k jeho politické minulosti a zkušenostem s organizováním ilegálního hnutí by propuštění vězněného na svobodu nemělo přicházet v úvahu.“

Navrhujeme, aby byl předán Rakušanům jako zrádce nebo aby strávil zbytek života pod dozorem v pracovním oddílu při stavebních pracích. Muži jako on představují trvalé bezpečnostní riziko pro každý mírumilovný národ.“

Britští vyšetřovatelé, kteří působili v Norsku v rámci spojenecké jednotky War Crimes Investigation Unit, transportovali 28. ledna 1946 Denka a jiné německé válečné zajatce lodí Hercules do Německa. Odvezli je přes bombami silně poškozený přístav Lübeck do bývalého koncentračního tábora Esterwegen, který sloužil jako britský internační tábor. Sovětské úřady tehdy pátraly po německých válečných zločincích odpovědných za smrt sovětských občanů. Britové předali Sovětskému svazu přibližně 25 osob z případu „Case 880“. Patřil mezi ně i Denk. Dne 12. dubna 1946 byl převezen rozbombardovaným a rozděleným Berlínem do sovětské okupační zóny a internován v bývalém koncentračním táboře Sachsenhausen, v němž byl v srpnu 1945 zřízen sovětský zvláštní tábor č. 7 Sachsenhausen-Oranienburg (od srpna 1946 označovaný číslem 1).¹⁵

Vězni zde žili v téměř naprosté izolaci a o dění v táboře neexistuje mnoho informací. Denk měl pobývat v okrsku vězeňských baráků 4 až 7 a pracovat v kuchyni. Není jasné, do jaké míry mohl udržovat styky s kolegy a známými z Falstadu, jako byli Erich Weber a Hermann Ahlborn, kteří se také nacházeli ve zvláštním táboře Sachsenhausen. Když byl tábor v lednu 1950 zrušen, byl Denk propuštěn a na rozdíl od jiných zadržovaných, například Webers, nebyl převezen do jiné věznice, respektive s ním nebyl zahájen žádný proces. Během čtyřleté internace v sovětském táboře nebyl Denk nikdy postaven před soud.

13 K citátům z novin *Adresseavisen* viz Lexikon moci na výstavě *Die Gesichter der Macht (Tváře moci)* v budově bývalého velitelství v areálu památníku Falstad.

14 National Archives London, WO 331/21-90416, Zpráva vyšetřovatelů v případech Case D/880.

15 K pobytu Karla Denka ve zvláštním táboře Sachsenhausen viz HEITZER, Enrico – LANDAU, Julia (eds.): *Entnazifizierung und Besatzungspolitik. Die sowjetischen Speziallager 1945–1950 im Kontext*. Wallstein Verlag, Göttingen 2021, s. 128 an.

NAVRÁTILEC

Po propuštění odjel Denk nejprve do Berlína, kde mu střechu nad hlavou poskytla ubytovna v Neuköllnu, ze kterého se mezitím stala západoberlínská čtvrť. O šest dnů později, 22. ledna 1950, podal u německého Červeného kříže v Berlíně-Dahlemu žádost o pátrání po své rodině, s níž se naposledy viděl v Praze před odjezdem do Norska, a po svých rodičích ve Vídni. Jako svůj status udal, že je navrátilec. Kromě toho podal žádost o odškodnění ze strany Německa za údajnou újmu, již měl utrpět zatčením a vězněním v Norsku v letech 1945–1946.¹⁶ Z jeho místopřísežného prohlášení je zřejmé, že si asi vůbec neuvědomoval hluboké politické změny, ke kterým došlo po německé kapitulaci v květnu 1945. Zdá se, ač tomu lze stěží uvěřit, že nevěděl o spojeneckém dohledu nad Německem, rozdělení této země nebo o situaci, ve které se ocitlo Rakousko. Tvrdil, že byl v dotčené době britskými vyšetřovateli v Norsku týrán, jednalo se podle něj o Židy, „emigranty z Vídne“, kteří se na něm chtěli mstít. Hrozili mu prý mučením a mlátili ho gumovými obušky. O své činnosti ve Vídni – nebo v Praze – se slovem nezmínil. Jeho žádost o odškodnění byla zamítnuta a Denk se přestěhoval do Vídne.

Kdo byl tedy Karl Denk, člověk, který se v květnu 1945 snažil o to, aby byl prohlášen za mrtvého a vyhnul se tak svému „zapletení se s nacionálním socialismem“? Zpětné pátrání není jednoduché, protože se vyšetřování vedená po konci války zaměřovala hlavně na jeho činnost v Norsku, kde však působil až od konce října 1944. Čtyři roky, které strávil v Praze, lze zpětně rekonstruovat jen se značnými obtížemi. Britští

Karl Denk během poválečné internace (foto: Arkivverket)

vyšetřovatelé, kteří Denka v Norsku na podzim 1945 vyslyšali, zjevně považovali jeho esesáckou činnost v Rakousku ve třicátých letech za horší provinění než jeho práci ve vídeňské a pražské Ústředně pro židovské vystěhovalectví: nadávali mu do zrádců a vlastizrádců, zatímco jeho podíl na genocidě Židů přehlíželi nebo vůbec nechápali. Kusá fakta, která Denk při výsleších a v dotaznících uvedl o svém životě předtím, než se stal velitelem tábora Falstad, každopádně budila u příslušných vyšetřovatelů jen minimální zájem. Jeho odpovědi nicméně svědčí o tom, že se (nejpozději) od roku 1938 a až do roku 1944 spolupodílel na holocaustu v Rakousku, a hlavně v Protektorátu Čechy a Morava. Když v roce 1967 pátraly československé tajné služby po možných válečných zločincích, objevilo se jméno Karl Denk na seznamu spolupracovníků „Eichmannova úřadu“.¹⁷ Následovala žádost podaná u tehdy západoněmecké Ústředny pro

předběžné vyšetřování nacistických zločinů (Zentrale Stelle für Vorermittlungen von NS-Verbrechen in Ludwigsburg), ale vyšetřování uvízlo na mrtvém bodě, zřejmě v důsledku sovětské invaze do Československa v srpnu 1968. V roce 1980 sice zahájila státní zastupitelství v Dortmundu a ve Vídni nová šetření, obě ale byla po krátkém čase zastavena.¹⁸ V lednu 1991 Denk zemřel a byl pochován na vídeňském hřbitově Baumgarten.¹⁹

ANETTE HOMLONG STOREIDE (1976) je vědecká pracovnice Památníku koncentračního tábora Falstad v Ekne a Norského centra pro studium holocaustu

a menšin v Oslo. Je autorkou řady studií a knih na téma druhé světové války, holocaustu a politiky dějin, publikovaných v němčině, angličtině a norštině.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ *Archiv bezpečnostních složek*, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-15-2, Konečné řešení židovské otázky v ČSSR (sic) – materiál z NSR.

¹⁸ Sběrka amerického Holocaust Memorial Museum, LG Vídeň 22dVr1812/80.

¹⁹ Z německého originálu přeložil Ilja Kuneš.